

مهرهای

نوریاوتد پادشاهان ایران

بسم

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

سازمان جغرافیای

و کنگره

پروفیسر شگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی

پرتال جامع علوم انسانی

مهرهای نو یافته پادشاهان ایران

در شماره‌های ۲ و ۳ و ۴ سال
چهارم مجله بررسی‌های تاریخی،
رساله‌یی زیر عنوان «مهرها،
طغراها و توقیع‌های پادشاهان
ایران» از نگارنده این سطور
انتشار یافت که با همه نقایصی
که در آن دیده میشد، باز
چون بسبب ارائه عکسها و
تصاویر سجع‌ها و شکل مهرها
و نقش طغراها و رعایت نظم و
ترتیب تاریخی مطالب رساله،
تا حدودی برای شناخت بخشی
از اسناد تاریخی (سلطانیات و
دیوانیات) بمنزله راهنمایی
می‌بود، مورد پسند برخی از
محققان قرار گرفت و نگارنده
راتشویق‌ها و ترغیب‌ها فرمودند
و این تشویقها و ترغیبها بود

بقلم

سرنگ جهانگیر قائم مقامی

دکتر تاریخ

که موجب دلگرمی و بی جوئیهای بیشتری شد و در نتیجه به ۱۵۴ نمونه دیگر از مهرها و همچنین ۱۵ نمونه جدید از طغراهای پادشاهان دست یافتم و پس از افزودن آنها بر مجموعه سابق، جمع دو پژوهش با تجدید نظر کلی در پایان کتاب «مقدمه‌یی بر شناخت اسناد تاریخی»^۱ بچاپ رسید^۲. و باز بر اثر همان ترغیب‌ها و لطفهاست که مقاله حاضر نیز مبنی بر ارائه ۱۴ نوع مهر دیگر در تکمیل پژوهشهای پیشین از نظر محققان میگذرد.

در اینجا، بیان این نکته لازم بنظر میرسد که نخستین مجموعه شامل یکصد و چهار نمونه مختلف از سجع و تصویر مهرهای پادشاهان بود و در تجدید نظر بعدی که به پیوست کتاب «شناخت اسناد تاریخی» است، آن تعداد بجز یکی، که متأسفانه از قلم افتاده بود^۳، با پانزده نمونه دیگر (جمعاً ۱۱۸ نمونه) بچاپ رسید. بدین ترتیب با احتساب آن یک نمونه از قلم افتاده و چهارده نمونه جدیدی که در مقاله حاضر انتشار می‌یابد تا کنون ۱۳۳ نمونه مختلف از سجع و تصویر مهرهای پادشاهان و ولیمه‌های ایران را می‌شناسیم. اینک معرفی مهرهای نویافته:

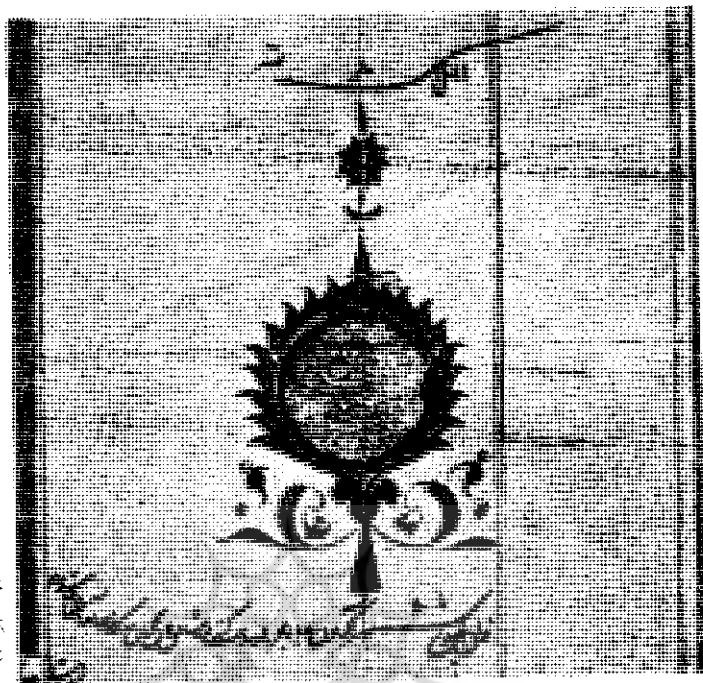
الف - شاه سلیمان صفوی (۱۰۷۷-۱۱۰۵ هـ - ق)

۱- مهر گرد. (شکل ۱)^۴

در وسط: «بنده شاه‌دین سلیمان است»

در حاشیه: «اللهم صل علی النبی والوصی البتول والسبطین والسجاد و الباقر والصادق والکاظم والرضا والتقی والنقی والعسکری والمهدی.»

- ۱- نشریه شماره ۸۴ از انتشارات انجمن آثار ملی چاپ تهران. شهریور ۱۳۵۰
- ۲- نمونه طغراها در مبحث «طغرا و توقیع» (از ص ۱۷۸ تا ص ۲۲۰) و مهرها بصورت ضمیمه کتاب (از ص ۳۴۷ تا ۴۱۲).
- ۳- مهر رستم بیگ آق‌قویونلو. ردیف ب در شماره ۲ و ۳ سال چهارم بررسیهای تاریخی ص ۱۲۲.
- ۴- سجع این مهر چنین بوده است: «عدل کن کز عدل گردی صف شکن رستم مقصود بن سلطان حسن». مجموعه‌ئی از اسناد موزه خلیفه‌گری کل ارمنه آذربایجان که بمناسبت جشن ۲۵۰۰ ساله شاهنشاهی ایران بضمیمه مجله هور بچاپ رسیده است (سنه شماره ۴). نمونه‌یی از نقش این مهر در مجموعه اسناد خطی موزه گرجستان تألیف پونوریدزه نیز هست (ج ۲ سنه شماره ۱۵)

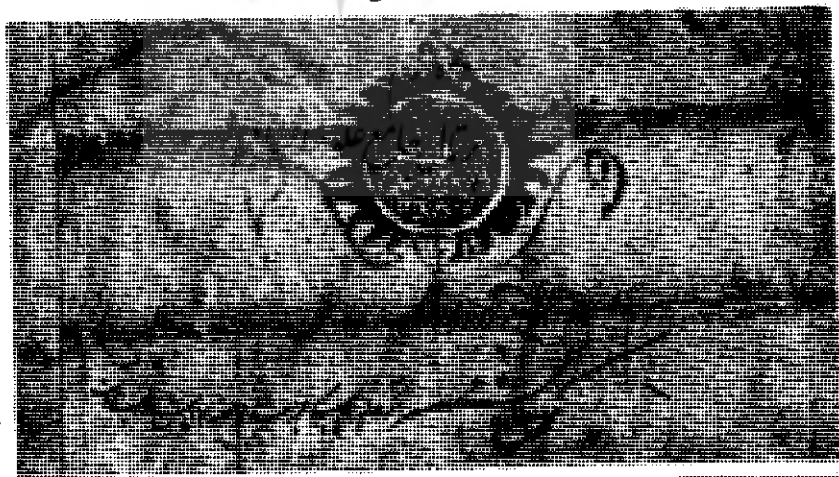

(شکل ۱)

۲ - مهر گرد (شکل ۲)°

در وسط : « بنده شاه دین سلیمان است »

در حاشیه : « مهر سوده دیوان اعلی »

(شکل ۲)

۵- مجموعه اسناد موزه خلیفه گری ارامنه آذربایجان سند شماره ۶ (به ج ۲ کتاب پوتوریدزه سند شماره ۱۴ نیز رجوع کنید).

۳ - مهر گرد (شکل ۳)^۶

در وسط : بنده شاه ولایت صفی ثانی^۷ - ۱۰۷۷

در حاشیه : «مانند مهراول»

ب - شاه سلطان حسین صفوی (۱۱۰۶-۱۱۳۵ ه.ق)

۴ - مهر چهار گوش که سجع آن چنین است : (شکل ۴)^۸

بنده فرمان بر مولای حق : سلطان حسین^۹ - ۱۱۰۶

۵ - مهر چهار گوش دیگری با همان سجع مهر شماره ۴ که تر کیب و نحوه

نقر حروف آن بگونه دیگریست (شکل ۵)^{۱۰}

۶- پوتورینده ، ج ۲ سند شماره ۵

۷- شاه سلیمان در سال اول بنام صفی ثانی سلطنت کرد و سپس خود را شاه سلیمان خواند .

۸- همان کتاب ، سند شماره ۱۸ .

۹- احتمالاً این مهر ویا مهر ردیف ۵ (شکل ۵) همان است که فقط سجع آن را در مقاله مهرها

(ص ۲۱) در کتاب شناخت اسناد تاریخی (ص ۲۷۴) نقل کرده بودم .

۱۰- پوتورینده : ج ۲ ، سند های ۲۳ و ۲۵ .

حکم پسر شاه
که سلف و اول پسر شریف است و کجا شریف است
بنام سلف و اول و عشر و اکماله و اشوک و اول نظر علی و اول اگر

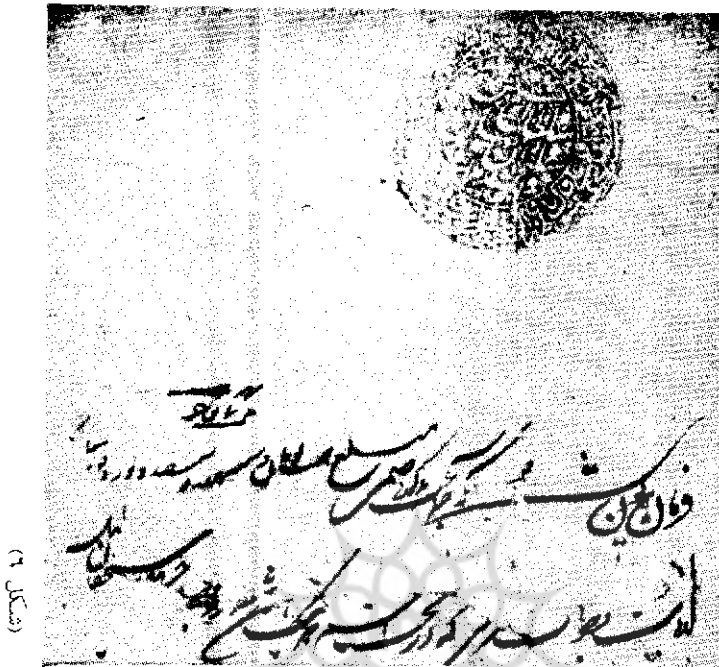
▲ (شکل ۴)

کتابخانه مدرسه شاهنامه

▼ (شکل ۵)

حکم پسر شاه
که بنام شریف است از راه رفت پناه در کم یک برادر زاده گویا

۶ - مهر گرد (شکل ۶) ۱۱

در وسط : « وارث ملك سليمان جهان سلطان حسين »

در حاشیه : « اللهم صل على محمد المصطفى وعلى المرتضى وفاطمة الزهرا
والحسن والحسين وعلى زين العابدين ومحمد الباقر و جعفر الصادق و
موسى الكاظم وعلى الرضا و محمد التقي وعلى النقى والحسن عسکرى
والمهدى الحجة صاحب الزمان »

۷ - مهر گرد (شکل ۷) ۱۲

در وسط : بنده شاه ولایت حسین ۱۱۱۲

در حاشیه : مانند مهر شماره ۶ که در شکل ۶ نشان داده شده است.

۱۱- همان مدرک ، سند شماره ۲۷

۱۲- همان مدرک ، سند شماره ۳۲ .

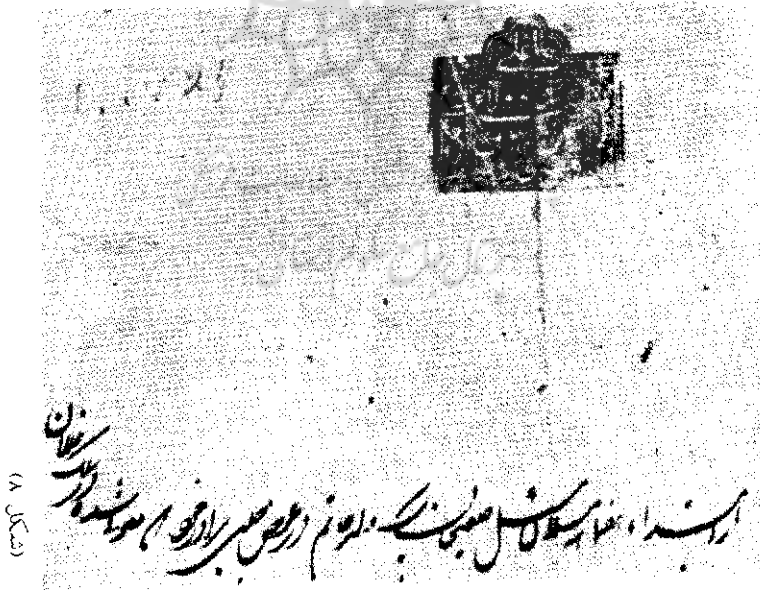
(شکل ۷)

۸ - مهر چهار گوش با کلاهک (شکل ۸) ۱۳

در بالا و داخل کلاهک : یاعلی

در متن : بنده شاه ولایت سلطان حسین ۱۱۱۲

در حاشیه : مهر مسوده دیوان

(شکل ۸)

۱۳- همان مدرک ، سند شماره ۲۵

پ - شاه طهماسب دوم صفوی (۱۱۳۵ - ۱۱۵۴ ه. ق).

۹ - مهر کرد (شکل ۹) ۱۴

در وسط : بنده شاه ولایت طهماسب ثانی - ۱۱۳۵
در حاشیه : اللهم صل على النبي والوصي البتول والبسطين والسجاد والباقر
والصادق والكاظم والرضا والتقى والنقى والمسكرى والمهدى

۱۰ - مهر چهار گوش کلاهک دار (شکل ۱۰) ۱۵

در داخل کلاهک : بسم الله

در متن : بنده شاه ولایت طهماسب ۱۱۳۹

باین سجع ، دو مهر دیگر نیز قبلا در رساله مهرها و کتاب شناخت اسناد
تاریخی ارائه شده است که یکی از آن دو اگر چه بتاریخ ۱۱۳۹ میباشد ولی

۱۴ - همان مدرک ، سند شماره ۴۲ .

۱۵ - همان مدرک ، سند شماره ۴۳ .

پناه نیکو پدیدار است وزیران بدین نشست این سرافراز گشته است
که بنابر در فرستاده شنبه به چهار فروردین ۱۲۴۸

(شکل ۱۰)

در شکل و ترکیب حروف با این مهر تفاوت کلی دارد و اختلاف مهر دیگر با این مهر فقط در تاریخ روی مهر است.^{۱۶}

ت - فتحعلیشاه قاجار (۱۲۱۲-۱۲۵۰ هـ - ق)

۱۱- نقش مهر چهار گوش کلاهک داری با تاریخ ۱۲۴۴ که بر روی فرمانی بتاريخ ۱۲۴۸ خورده است و مشابه سیج متن آن با هم دیده شده است^{۱۷} ولی وجه تمایز آن با مهرهای دیگر این است که در داخل کلاهک مهر چنین نقر شده است. (شکل ۱۱)^{۱۸}

۱۶- زر . ک به « شناخت اسناد تاریخی » صفحات ۲۷۵ و ۲۷۶ .

۱۷- همان مدرک . صفحات ۲۸۶ و ۲۸۷ شکلهای ۱۴۹ و ۱۵۰ .

۱۸- کریم زاده تبریزی : چند فرمان تاریخی ، مجله بررسیهای تاریخی شماره ۳ سال ششم .

الملك الله
سلطان صاحبقران

و سجع متن آن هم چنین است :

(شکل ۱۱)

قرار در کف شاه زمانه فتحعلی

گرفت خاتم شاهی ز قدرت ازلی - ۱۲۴۴

ث - ناصرالدین شاه (۱۲۶۴-۱۳۱۳ هـ - ق) .

از ناصرالدین شاه دومهر جدید باسجعهای مختلف بدست آمده است:

۱۲- مهر بادامی شکلی (شکل ۱۲) که سجع آن چنین است :

عبدہ الراجی ناصر الدین-۱۲۴۸

(شکل ۱۲)

این مهر، با این تاریخ که بر روی فرمانی که بتاريخ رجب ۱۲۶۴ یعنی چهار ماه پیش از رسیدن او به سلطنت صادر شده ابهامی بوجود میآورد که توضیح آن لازم است :

بطوریکه میدانیم، از قامی که بر روی مهرهای پادشاهان و ولیعهدانیت میشده، تاریخ تولد یا جلوس آنها بپادشاهی یا انتساب ایشان بولیعهدی و یا بالاخره تاریخ ساختن مهر بوده است. ولی سال ۱۲۴۸ که در این مهر بخوبی خواننده میشود، باهیچیک از این حالات تطبیق نمیکند، زیرا اگر این سال را تاریخ تولد ناصرالدین میرزا بدانیم چون بتصریح همه مورخان دوره قاجار تولد ناصرالدین میرزا در روز یکشنبه ۶ صفر ۱۲۴۷ بوده است ۲۰، درست

۱۹- سرهنگ روح‌اله لطفی : چند فرمان تاریخی ، مجله بررسیهای تاریخی شماره ۳ سال ششم.

۲۰- صنع الدوله : العائر والآثار ص ۹- نسان الملك سپهر : ناسخ التواریخ کتاب قاجاریه ج ۳ ص ۲

نخواهد بود. سال مزبور، تاریخ انتساب او بولایتمهدی هم نمیتواند بود زیرا در این سال فتحعلی شاه و عباس میرزا نایب السلطنه ولیمهداوهنوز زنده بوده اند و بعدها هم که عباس میرزا و فتحعلی شاه یکی پس از دیگری در گذشتند^{۲۱} و محمد میرزا فرزند عباس میرزا بپادشاهی رسید، ناصرالدین میرزا تا حدود سال ۱۲۵۳ ه.ق باز سمت ولایتمهدی نداشته است.^{۲۲}

وجه سوم آنست که تاریخ مزبور، سال ساختن مهر باشد و قبول این وجه هم منطقی بنظر نمیآید زیرا ناصرالدین میرزای یکساله، در دستگاہ دولتی وقت سمتی نداشته است که با وجود کودکی او مهری برایش لازم باشد. ولی بهر حال قدر مسلم این است که این مهر با این تاریخ، تا پایان دوران ولایتمهدی ناصرالدین میرزا بکار میرفته است.

۱۳- مهر چهار گوش بزرگ و با کلاهک^{۲۳}

سجع آن چنین است:

در درون کلاهک: هو العزیز المتعالی

در متن مهر: ناصر دین محمد ناصر الدین شاه شد

خاتم او را نگین از آفتاب و ماه شد

- ۲۱- عباس میرزا نایب السلطنه در ۱۲۴۹ ه.ق و فتحعلی شاه در ۱۲۵۰ ه.ق بفاصله يك سال، درگذشتند.
- ۲۲- در مورد ولیمهدی ناصرالدین میرزا میان دورخان دوره قاجار اختلاف نظر است. صنیع الدوله در منتظم ناصری تاریخ انتساب ولیمهدی ناصرالدین میرزا را سال ۱۲۵۱ ه.ق (ج ۳ ص ۱۶۵) و هدایت در روضة الصفا، سال ۱۲۵۲ (ج ۱۰ ص ۲۷۲) و لسان سپهر در تاریخ سال ۱۲۵۳ (ج ۲ ص ۴۳ و ۴۴) ضبط کرده اند.
- ۲۳- گنجینه اسناد تاریخی آقای محمد علی کریم زاده تبریزی.

این مهر که بر روی فرمانی بتاریخ ۱۸ شوال ۱۲۶۴ هجری قمری است از بعضی جهات شایان توجه میباشد :

محمد شاه در ۶ شوال ۱۲۶۴ هجری قمری در گذشت^{۲۴} و چون خیر فوت او به تبریز رسید ناصرالدین میرزا ولیعهد در ۱۴ شوال در تبریز به تخت سلطنت جلوس کرد و روز نوزدهم همان ماه بسوی تهران عزیمت نمود.^{۲۵} فرمانی که مهر مورد بحث روی آن خورده است درست یک روز پیش از حرکت ناصرالدین شاه صادر شده (۱۸ شوال) و بنابراین معلوم میشود اولاً این مهر در فاصله روزهای یازدهم و هیجدهم شوال ساخته شده ثانیاً نخستین مهر پادشاهی ناصرالدین شاه است .

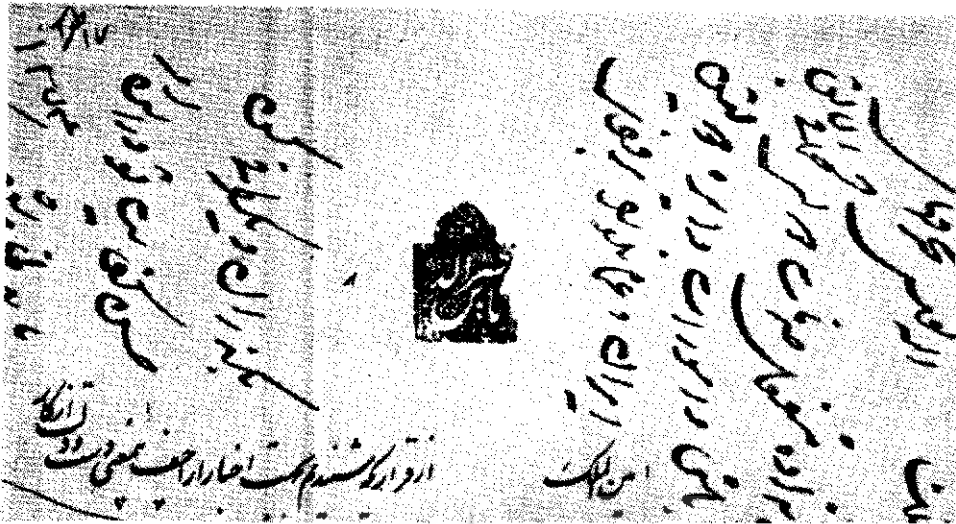
اصل این فرمان هم که در مورد شغل مصلحت‌گزاری حاجی میرزا عبدالجبار نامی در «دارالاسلام بغداد» است و در گنجینه بسیار نفیس اسناد تاریخی متعلق به فاضل ارجمند آقای محمد علی کریم زاده تبریزی است ، خود از نظر تاریخ دوره قاجار حائز اهمیت‌های تاریخی چندی است و آقای کریم زاده وعده فرموده‌اند عکس و متن آنرا در یکی از شماره‌های مجله بررسی‌های تاریخی در دسترس محققان قرار دهند و من از اینکه ایشان مرا از وجود و مضمون سجع این مهر آگاه فرمودند و اجازه دادند بیش از انتشار متن سند، مضمون سجع مهر آنرا در این مقاله بیاورم صمیمانه سپاسگزارم .

۱۴ - مهر چهار گوش کوچک با کلاهکی بیضوی (شکل ۱۳)^{۲۶}

۲۴- لسان‌الملك سیهر : ناسخ‌التواریخ ج ۳ تاریخ قاجاریه ص ۲۴ .

۲۵- ناسخ‌التواریخ ص ۲۶ و منتظم‌ناصری ص ۱۹۶ .

۲۶- مخزن‌الوقایع سرابی در شرح مأموریت فرخ‌خان امین‌الدوله ، ضمیمه پایان‌کتاب که چند سندی از اسناد گنجینه جناب آقای معاون‌الدوله غفاری هم در آنجا بچاپ رسیده است .

(شکل ۱۳)

سجع این مهر «ناصرالدین» است و مربوط به او اسطوره سلطنت ناصرالدین -

شاه میباشد .

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی